

KS. BOLESŁAW KUMOR
KUL

Z PROBLEMÓW LUDNOŚCIOWYCH POLSKIEJ PARAFII NAJŚW. SERCA JEZUSOWEGO W NEW BRITAIN, CONN. (1895-1920)

W czasie pobytu w Stanach Zjednoczonych w 1976 r. przeprowadziłem obszerniejszą kwerendę archiwalną w dwóch polskich parafiach (Najśw. Serca Jezusowego i Świętego Krzyża) w New Britain (Conn.) w celu zebrania materiałów źródłowych do monografii tej ostatniej parafii. Choć ograniczony czasem pobytu i możliwościami materialnymi, zająłem się m.in. problemami ludnościowymi „starej” i „nowej” parafii w New Britain. Okazało się bowiem, że tamtejsza „stara” polska parafia (Najśw. Serca Jezusowego) posiada niezwykle bogaty i cenny zespół źródeł, które pozwalają prześledzić wiele aspektów życia polskiej emigracji.

Zanim przejdę do omówienia ważniejszych źródeł do badań demograficznych, kilka zdań należy powiedzieć o polskiej parafii „starej” i jej wybitnym proboszczu ks. Lucjanie Bójnowskim.

Do New Britain (Conn.), będącego poważnym ośrodkiem przemysłowym, Polacy przybyli po 1880 r. Miasto to zamieszkiwali imigranci z Irlandii, Francji, Szwecji, Niemiec, Rosji, Litwy, Ukrainy i Polski. W dniu 29 IX 1889 r. Polacy założyli Towarzystwo św. Michała Archanioła. Dzięki inicjatywie tego Towarzystwa, popartej przez społeczność polską w New Britain, od czerwca 1894 r. rozpoczęły się polskie nabożeństwa w irlandzkim kościele Najśw. Maryi Panny. Dnia 14 XI tegoż roku społeczność polska zawiązała korporację, potwierdzoną następnie przez władze stanowe, w celu utworzenia własnej parafii. Z dniem nominacji (10 IX 1895) ks. Lucjana Bójnowskiego przez biskupa hartfordzkiego M. Tierneya na samodzielnego duszpasterza dla Polaków w New Britain polska parafia zaczęła żyć i rozwijać się¹. Należy zaznaczyć, że nowo powstała parafia miała charakter narodowy i personalny, a nie terytorialny. Do parafii zapisywali się Polacy, a do ok. 1918 r., do chwili utworzenia własnej parafii, również Słowacy.

¹ L. Bójnowski. *Historia parafii polskich w diecezji hartfordzkiej w stanie Connecticut w Stanach Zjednoczonych*. New Britain, Conn. 1939 s. 12 n.; D. S. Buczek. *Immigrant pastor. The Life of the Right Rev. Mngr. Lucyan Bójnowski of New Britain*. Conn. Waterbury, Conn. 1974 s. 7 n.

W 1916 r. do parafii Najśw. Serca Jezusowego należały 93 rodziny słowackie, w tym 256 dzieci, 58 kawalerów i 34 panny².

Pierwszy proboszcz polskiej parafii w New Britain ks. Lucjan Bójnowski pozostawał na tym stanowisku przez 62 lata (1895-1957) i – jako niezwykle silna osobowość – wywarł znaczny wpływ na życie tamtejszej Polonii. Urodził się dn. 5 II 1868 r. w Świerzbutowie (par. Dąbrowa k. Sokółki). Mając lat 20 przybył do Stanów Zjednoczonych. Studia filozoficzne i teologiczne ukończył w Polskim Seminarium Duchownym w Orchard Lake, Mich. (1889-1895). Już w pierwszym roku kapłaństwa został proboszczem drugiej z kolei polskiej parafii w stanie Connecticut, właśnie w New Britain³.

Już na początku „ery Bójnowskiego” w New Britain nastąpił żywiołowy wprost rozwój parafii Najśw. Serca Jezusowego. W 1896 r. wzniesiono kościół drewniany, a następnie wspaniały, murowany, w stylu neogotyckim (po 1902 r.). Podobnie pierwszą szkołę parafialną wybudowano w r. 1896, a następną, murowaną w r. 1910. Pierwszą polską bibliotekę w New Britain zorganizowano w r. 1898, pierwszą polską ochronkę w stanie Connecticut w r. 1904, pięknie położony i rozległy cmentarz polski w r. 1912, Dom św. Lucjana dla starców w r. 1925⁴. W życiu parafii niemałą rolę odegrały założone wówczas bractwa i stowarzyszenia kościelne (do r. 1922-1924) oraz nowe polskie zgromadzenie zakonne Córek Maryi Niepokalanie Poczętej (1904). Do pogłębienia życia religijnego przyczyniły się misje, rekolekcje, katechizacja i własna prasa katolicka. Od 1907 r. ks. L. Bójnowski zaczął wydawać tygodnik w języku polskim pt. „Przewodnik Katolicki”. Było to jedyne pismo polskie w stanie Connecticut, wychodzące systematycznie do lat sześćdziesiątych.

Wraz z postępem życia religijnego następował rozwój polskiej kultury i wzmocnienie więzów Polonii nowobrytańskiej za „starym krajem”, o czym świadczyły m.in. gościnne pobyty w parafii wielu wybitnych osobistości polskich. Gościli tutaj m.in. Ignacy Paderewski (dwukrotnie – 1918, 1919), gen. Józef Haller (1923), abp Jan Cieplak (1925). Te niezwykle żywe więzy łączności parafii z krajem ojczystym wyraziły się m.in. w tym, że w czasie I wojny światowej Polonia w New Britain złożyła na „cele polskie” 182 911.84 dol., zaś do polskiej armii ochotniczej wstąpiło 290 Polaków⁵.

² Archiwum parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. (cyt. APSJ). *Spis ludności 1914-1916* k. 8 nlb.

³ Buczek, jw. s. 8 nn.

⁴ Tamże s. 39 nn.; Bójnowski, jw. s. 42 nn.

⁵ *Złota księga 50-lecia parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1894-1944*. New Britain, Conn. 1944 s. nlb.; Buczek, jw. s. 49.

Żywotność parafii uzewnętrzniła się w przyroście naturalnym. To prawda, że do Ameryki przybywali ludzie z reguły młodzi, zdrowi, optymiści, najczęściej samotni, ale siły vitalne Polonii nowobrytańskiej były niewątpliwie zjawiskiem niecodziennym. Jednym z cennych źródeł dotyczących tego zagadnienia są spisy ludności, sporządzane osobiście przez ks. L. Bójnowskiego i jego współpracowników w czasie wizytacji duszpasterskiej parafian. Spisy te noszą tytuł: *Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. za rok [...]*. Przeprowadzane były prawie systematycznie co roku lub co dwa lata. Najwcześniejsze z zachowanych pochodzą z 1909 r. Mają one charakter znanych w Polsce *Liber status animarum*, lecz różnią się od nich tym, że podają informacje wyłącznie o żywych członkach rodzin. Księgi z lat 1909-1951 przechowywane są prawie w komplecie w archiwum parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain.

Wachlarz informacji w księgach jest stosunkowo szeroki. Ujęte są one według miejscowości i ulic, a nie alfabetycznie. Zasadniczą jednostką spisu jest rodzina. Spis przeto podaje imię i nazwisko ojca oraz imię matki, lecz bez nazwiska panieńskiego. Następnie podane są imiona dzieci według starszeństwa z podaniem wieku, ale bez uwzględnienia daty urodzenia. Dzieci mające więcej niż 18 lat zapisywano w rubrykach „panny” i „kawalerowie”. Wreszcie rubryka „mieszkający przy rodzinie” podawała imiona i nazwiska osób mieszkających w charakterze sublokatorów i stołujących się u danej rodziny. Były to przeważnie osoby samotne, w pewnych, acz rzadkich, wypadkach spokrewnione z tą rodziną, nie mające własnego mieszkania. Nie podano ani liczby lat, ani daty urodzenia tych osób, podobnie jak i przy „pannach” i „kawalerach”. Tej informacji zresztą nie podawano również przy ojcu i matce rodziny.

Księgi spisów obok zagadnień populacyjnych informowały nadto: Do jakiej szkoły uczęszczają dzieci z danej rodziny? Czy domownicy uczęszczają na mszę św.? Czy „chodzą” do spowiedzi i komunii św.? Czy byli bierzmowani? Czy i jakie czytają gazety? I wreszcie gdzie śpią stołownicy? Z reguły przy końcu każdego spisu ks. L. Bójnowski załączał krótkie zestawienie liczby rodzin, dzieci z podziałem na płeć, kawalerów, panien i łączną liczbę ludności całej parafii. Późniejsze spisy (po 1925 r.) zawierały nadto rubrykę „wdowcy” i „wdowy”. Załączona niżej tab. 1 ilustruje wspomniane przekazy z lat 1909-1920⁶.

⁶ APSJ: *Spis ludności 1909-1912* s. 56 nlb., 1-536; *Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1914-1916* s. 1-552; *Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego 1919-1920* s. 1-300; *Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego 1920-1924* s. 1-472.

Tab. 1. Ludność parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1909-1920

Rok	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach				
		Rodzice	Dzieci do lat 18	Kawalerowie	Panny	Razem
1909	864	1728	1782	1030	500	5 040
1910	1095	2190	2295	1463	672	6 620
1911	1084	2168	2414	1043	556	6 181
1912	1285	2570	2920	1305	652	7 447
1914	1511	3022	–	–	–	7 850
1916	2010	4020	4373	1273	585	10 251
1917	1917	3834	4230	1115	551	9 750
1919	1736	3472	4602	1246	461	9 821
1920	1634	3268	4295	764	568	8 895

Powyższa tabela wykazuje, że liczebność Polonii nowobrytańskiej, skupionej przy parafii Najśw. Serce Jezusowego, rozrastała się systematycznie do 1916 r. W stosunku do 1909 r. liczba parafian wzrosła o 5344 osoby, czyli o 106,03%, podczas gdy liczba rodzin podniosła się z 864 do 2010, czyli o 132,64%. I wojna światowa i idący w ślad za nią spadek liczby urodzeń i małżeństw, a także zahamowanie dopływu nowych imigrantów czy wreszcie wyjazd niektórych polskich rodzin z New Britain wpłynęły na zmniejszenie się liczby tamtejszych Polaków. Spadek ten w latach 1916-1920 był stosunkowo znaczny. Liczba rodzin polskich spadła o 18,78%, a ogólna liczba Polaków o 13,33%. Według relacji ks. L. Bójnowskiego większość z nich zgłosiła się do ochotniczej armii polskiej i amerykańskiej (do 1919 – łącznie 965 osób, z czego 123 zginęło na froncie⁷).

Z ogólnego zestawu spisów 1909-1920 nie można wyciągnąć ogólnych wniosków co do liczebności rodzin, ponieważ w rubrykach „kawalerowie” i „panny” uwzględniono dzieci mające więcej niż 18 lat łącznie z osobami samotnymi mieszkającymi przy rodzinach. Można jedynie powiedzieć, że liczba dzieci do lat 16 wahała się od 2,06 (1909) do 2,65 (1919) na jedną rodzinę. Należy zaznaczyć, że były to z reguły małżeństwa młode, zawierane dopiero w Ameryce, przy czym śmiertelność noworodków, jak wykazują metryki zmarłych, dochodziła do 24%.

W ogólnym zestawie spisów daje się zauważyć wielką przewagę liczby kawalerów w stosunku do panien. Waha się ona od 35,65% (1920) do 63,00% (1919). Dopiero odejście do wojska w 1919 r. większej liczby mężczyzn wydatnie zmieniło tę proporcję. Ta wysoka dysproporcja płci jest również świadectwem, że emigrowało więcej mężczyzn niż kobiet. Do tego zagadnienia dysponuję spisami z lat 1914-1916. Ilustruje je tab. nr 2⁸.

⁷ *Złota księga 50-lecia parafii* s. 45 nlb.

⁸ Zob. przyp. 6.

Tab. 2. Liczba dzieci w rodzinach w latach 1914-1916

Rok	Ogółem rodzin	Liczba rodzin według liczby dzieci										
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1914	1511	296	320	262	211	189	125	61	26	10	9	2
1915	1746	301	348	344	280	217	139	61	21	23	9	3
1916	2010	303(?)	337	327	270	202	136	70	38	24	8	3

Analiza tabeli wskazuje na poważny odsetek rodzin bezdzietnych. Liczba tych rodzin wahała się od 19,59% (1914) do 29,10% (1916). Nie była to jednak bezdzietność trwała, w ogromnej bowiem większości były to małżeństwa bardzo młode. Wystarczy wspomnieć, że w 1915 r. zawarto w parafii 149, a w 1916 r. – 171 małżeństw, a stanie się bardziej zrozumiałą dość wysoki odsetek rodzin bez dzieci. Małżeństwa bowiem zawarte tylko w 1916 r. stanowią prawie 30% małżeństw bezdzietnych, zaś małżeństwa z lat 1915/16 – aż 54,7%⁹.

Jest rzeczą zrozumiałą, że w tak młodym społeczeństwie większość rodzin miała na razie 1, 2 lub 3 dzieci, ale liczba dalszego potomstwa była również stosunkowo wysoka. Zagadnienie to ilustruje tabela 3.

Tab. 3. Rodziny według liczby dzieci (w procentach)

Liczba dzieci w rodzinie	% rodzin w latach		
	1914	1915	1916
0	19,59	17,24	29,10
1	21,18	19,70	16,77
2	17,34	19,70	18,73
3	13,96	16,04	13,43
4	12,51	12,43	10,05
5	8,27	7,96	6,77
6	4,04	3,49	3,48
7	1,72	1,20	1,89
8	0,66	1,32	1,19

Rodziny wielodzietne w omawianych latach posiadały najczęściej 14-15 dzieci, ale łącznie z tymi, które ukończyły 18 lat. Rodzina Władysława i Rozalii Niedźwiedzkich miała 15 własnych dzieci, w tym 10 chłopców i 5 dziewczynek, a szesnaste dziecko było przybrane. Wśród tych 15 dzieci była jedna para bliźniaków. Dla czworga dzieci nie podano lat, ponieważ ukończyły one 16 rok życia, zaś następne liczyły w kolejności 15, 14, 12, 9, 8, 6, 4 i 3 i dwoje po 1 1/2 roku¹⁰. W trzech omawianych latach spisy zanotowały 8 rodzin mających ponad 10 dzieci.

⁹ Zob. tab. 5.

¹⁰ APSJ. *Spis ludności 1914-1916* s. 333.

Osobne zagadnienie stanowi problem ludzi samotnych, „kawalerów” i „panien”, mieszkających jako „stołownicy” przy rodzinach. Rzuci on wiele światła na sytuację materialną i mieszkaniową naszych emigrantów. Tylko w nielicznych wypadkach byli to: siostra, brat, dziadek czy też babcia danej rodziny; najczęściej bowiem bywali to ludzie obcy, często pochodzący z tej samej parafii rodzinnej, a przynajmniej z tego samego zaboru. Liczba tych „samotników” w 1909 r. była bardzo znaczna. Przeważnie mieszkali i stołowali się oni u rodzin bezdzietnych czy małodzietnych, ale zdarzały się wypadki, że nie brakło ich także w domach rodzin wielodzietnych. Zagadnienie to dla 1909 r. przedstawimy niżej w tabeli 4.

Tab. 4. Osoby samotne przy rodzinach

Liczba dzieci w rodzinie	„Stołownicy”							
	1909		1914		1915		1916	
	M*	K**	M	K	M	K	M	K
0	110	73	96	67	151	68	145	33
1	113	81	252	80	235	82	233	44
2	93	51	230	55	268	92	235	59
3	45	41	150	54	197	36	166	40
4	59	35	129	47	100	43	100	29
5	6	8	68	18	65	23	73	20
6	8	6	24	4	24	9	25	11
7	9	9	11	7	12	3	8	1
8	1	1	—	2	3	1	1	1
Razem:	444	305	960	334	1055	357	986	238

*M – mężczyźni

**K – kobiety

W sumie przy 409 rodzinach odnotowanych w spisie z 1909 r. mieszkało łącznie 769 osób samotnych, w tym 464 mężczyzn i 305 kobiet. Przeciętnie więc u jednej rodziny mieszkały 2 osoby. W rzeczywistości sprawa ta miała charakter daleko bardziej złożony. Na 409 rodzin zaznaczonych w spisie z 1909 r. – 109 rodzin nie miało żadnych „stołowników”, ale za to w 54 rodzinach był jeden „stołownik”, w 45 – dwóch, w 44 – trzech, w 41 – czterech, w 15 – pięciu, w 8 – sześciu, w 6 – siedmiu, w 2 dziewięciu i w 1 rodzinie – dziesięciu. Było to zjawisko tym bardziej niezwykle, że w niektórych rodzinach z siedmiorgiem dzieci trafiało się siedmiu „stołowników”. Następne spisy (z lat 1914-1916) sygnalizują wzrost liczby „stołowników”.

Warto tu dodać, że w 1914 r. na 1511 rodzin już 809 (53,54%) rodzin nie miało „stołowników”. Największa liczba „stołowników” sięgała 5-7 osób, ale były to wypadki stosunkowo rzadkie. Zaszła nieznaczna poprawa w stosunku do r. 1909. Przeciętnie zatem w pozostałych rodzinach liczba „stołowników” wynosiła 1,84 osoby na rodzinę. Sytuacja ta poprawiła się jeszcze bardziej w ciągu dwóch następnych lat. W 1916 r. na ogólną liczbę 1917 ro-

dzin w parafii 1047 nie miało „stołowników” (54,62%). Spośród 303 rodzin młodych i bezdzietnych 201 (66,34%) miało „stołowników”; spośród 337 rodzin 1-dzietnych – 178 (52,82%); spośród 327 rodzin 2-dzietnych – 180 (55,05%); spośród 270 rodzin 3-dzietnych – 163 (60,37%); spośród 202 rodzin 4-dzietnych – 126 (62,38%); spośród 136 rodzin 5-dzietnych – 87 (63,97%); spośród 70 rodzin 6-dzietnych – 50 (71,43%). Reszta „stołowników” mieszkała u rodzin mających więcej niż sześcioro dzieci. Jak się okazuje, najwięcej „stołowników” mieszkało u rodzin 1- i 2-dzietnych. Rodziny natomiast młode, jeszcze bezdzietne, przeważnie miały już własne mieszkania, bez „stołowników”. Wskazuje to na polepszenie się warunków życia polskiego emigranta w USA. Był to już drugi rok I wojny światowej, kiedy przemysł amerykański dynamicznie się rozwijał, więc sytuacja bytowa polskich emigrantów mogła się rzeczywiście znacznie poprawić.

Księgi zawartych małżeństw stanowią drugi zespół dokumentów w archiwum parafii Najśw. Serca Jezusowego. Prowadził je od 1895 r. ks. L. Bójnowski w języku łacińskim przez cały omawiany okres. Mają one następujące rubryki: imię i nazwisko narzeczonego i narzeczonej, miejscowość pochodzenia, imię i nazwisko ojca i matki wraz z jej nazwiskiem panieńskim, imię i nazwisko kapłana asystującego przy ślubie, data ślubu, imiona i nazwiska świadków ślubu oraz uwagi, w których najczęściej notowano sprawy związane z zapowiedziami i dyspensami. Niestety, przez cały omawiany okres ks. L. Bójnowski stosunkowo rzadko podawał informacje na temat daty urodzenia lub liczby lat nupturientów, dlatego zagadnień tych nie opracowano.

Księgi małżeństw stanowią główne źródło informacji o pochodzeniu geograficznym polskich emigrantów. Ksiądz Bójnowski już w pierwszym tomie księgi małżeństw, obejmującym lata 1895-1908, podawał miejsce urodzenia i pochodzenia narzeczonego i narzeczonej z dodaniem nazwy zaboru, np. „Polonia sub Austria”, „Polonia sub Russia”, lub „Polonia sub Prussia” (bardzo rzadko). Do 1900 r. stosowano też określenie „Polonia in Europa” lub tylko „Polonia”. Od 19 V 1909 r. ks. L. Bójnowski rozbudował wydatnie informacje z tego zakresu i zaczął podawać wiadomości na temat przynależności miejscowości pochodzenia nupturientów do gminy, powiatu, guberni i zaboru. Tak np. pod datą 19 V 1908 r. zamieszczona jest informacja, że naręczony Ludwik Zajkowski pochodził „z nowodworskiej parafii, grodzieńskiej guberni, sokólskiego powiatu i nowodworskiej gminy”, zaś jego naręczona Aleksandra Panosewicz – „z parafii Janiny, suwalskiej guberni, augustowskiego powiatu, gminy Dębowo”; w obydwóch wypadkach dodano, że jest to „Polonia sub Russia”¹¹.

¹¹ APSJ. *Matrimoniorum registrum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu New Britain, Conn. dioecesis Hartfordiensis (Mariage Records)* t. 2 s. 3.

Do poszczególnych tomów metryk małżeństw, oprawionych w płótno, ks. L. Bójnowski wklejał dyspensy lub metryki śmierci dawnego współmałżonka w wypadku małżeństw wdowich. Każdy z tomów jest zaopatrzony w alfabetyczny indeks osób.

Wzrastająca z każdym rokiem liczba małżeństw świadczy zarówno o nasilającej się imigracji polskiej, jak też i o żywotności polskiej społeczności nowobrytańskiej. Zagadnienie to ilustruje załączona niżej tab. 5.

Tab. 5. Małżeństwa w parafii Najśw. Serca Jezusowego w latach 1895-1920¹²

Rok	Liczba	Rok	Liczba	Rok	Liczba
1895	21 (od IX)	1904	92	1913	175
1896	70	1905	89	1914	143
1897	58	1906	108	1915	149
1898	40	1907	102	1916	171
1899	51	1908	100	1917	95
1900	77	1909	118	1918	46
1901	64	1910	126	1919	99
1902	107	1911	143	1920	74
1903	93	1912	132		

W ciągu 25 lat istnienia parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain zawarto w niej 2543 małżeństw, przeciętnie 102 małżeństwa rocznie. Jest to liczba bardzo wysoka w stosunku do liczby parafian, która w latach 1909-1920 wahała się od 5040 do 8895 osób. Przez pierwsze 15 lat przeciętna liczba parafian nie przekraczała pięciu tysięcy osób. Najwyższy wskaźnik małżeństw przypadł na lata po największym nasileniu się imigracji, zaś najniższy – w pierwszym roku przystąpienia Stanów Zjednoczonych do I wojny światowej. Przy wielu parach narzeczeńskich wpisanych w tym roku (1916) do ksiąg metrykalnych ks. L. Bójnowski dał notatkę – „[Ślub] nie odbył się z powodu wyjazdu kawalera na wojnę”. W r. 1919 natomiast wstąpiło w związki małżeńskie już 97 par.

Niezwykle ciekawe są informacje dotyczące pochodzenia geograficznego nupturientów. Należy jednak zaznaczyć, że w 1895 r. ks. L. Bójnowski przy pierwszych pięciu wpisach nie podał notatki na temat miejscowości pochodzenia narzeczonych. W ciągu 25 lat istnienia parafii na łączną liczbę 2543 małżeństw aż 1732 małżeństwa były zawarte między nupturientami zaboru rosyjskiego, co stanowiło 68,10% wszystkich małżeństw. Byli to głównie imigranci z okręgu białostockiego z guberni grodzieńskiej i z Królestwa Polskiego z guberni tomżyńskiej. Tylko nieliczni spośród zapisanych w księgach nupturientów pochodzili z Wileńszczyzny, z kresowych prowincji Cesarstwa Rosyjskiego, z Mazowsza, z Kieleckiego czy Lubelskiego w granicach byłego Królestwa Polskiego. Najwięcej nupturientów pochodziło z parafii Dąbrowa

¹² Tamże t. 1 (1885-1908) s. 254; t. 2 (1908-1920) s. 376; t. 3 (25 V 1920-1940) s. 1 nn.

Białostocka i Myszyniec. Było to w pewnej mierze zrozumiałe, ponieważ z tej pierwszej parafii pochodził sam ks. L. Bójnowski, który przeważnie pełnił rolę sponsora w zakładach pracy dla polskich imigrantów. W 1913 r. na 185 małżeństw było aż 57 nupturientów z obydwu wymienionych parafii (16,29%).

W 533 małżeństwach (20,96%) zawartych w ciągu 25 lat obydwój nupturienti pochodzili z zaboru austriackiego, głównie z parafii Wola Raniżowska (w dawnym powiecie Kolbuszowa), Radomyśl Wielki k. Mielca i Ujanowice k. Nowego Sącza. W 1913 r. z parafii Wola Raniżowska i Ujanowice pochodziło łącznie 17 nupturientów (9,71%). Już z tego wynika, że najczęściej zawierano małżeństwa z partnerami z tego samego zaboru. Małżeństw takich było aż 89,06%. Małżeństwa partnerów z dwóch różnych zaborów były w tym okresie bardzo rzadkie; w omawianych latach zawarto ich tylko 160, czyli 6,29%. Były to przeważnie małżeństwa zawierane przez mężczyzn z zaboru rosyjskiego z partnerkami pochodzącymi z zaboru austriackiego. Małżeństwa imigrantów z zaboru pruskiego należały do rzadkości, ponieważ było bardzo mało imigrantów z tego zaboru. W ciągu 25 lat zdarzyły się tylko 2 małżeństwa z zaboru pruskiego z partnerkami z zaboru rosyjskiego.

Początkowo nie było wcale małżeństw między imigrantami polskimi a Amerykanami. Pierwsze takie małżeństwo zostało zawarte między Polakiem a Amerykanką w 1907 r. W latach 1910-1920 małżeństw takich było 91, czyli 3,5%. Były to jednak małżeństwa mężczyzn urodzonych w Polsce z Amerykankami polskiego pochodzenia. W tym wypadku 74 nupturientów pochodziło z zaboru rosyjskiego (2,9%), 15 – z zaboru austriackiego (0,59%) i 2 – z zaboru pruskiego (0,004%).

W 1916 r. pojawiły się w parafii Najśw. Serca pierwsze małżeństwa nupturientów urodzonych w Ameryce. Małżeństw tych pomiędzy Polakami było zaledwie 14, czyli 0,55% w stosunku rocznym; pozostałe małżeństwa tego typu zawarli Słowacy ze Słowaczkami lub Słowacy z Amerykankami (0,24%).

Ten aspekt małżeństw wśród Polonii nowobrytańskiej świadczy o niezwykłym zamknięciu, prawie o getcie tego środowiska. W omawianym czasie zanotowano tylko jedno małżeństwo między Polakiem a Amerykanką-katoliczką. Nie zanotowano natomiast ani jednego małżeństwa mieszanego co do wyznania. Zagadnienie pochodzenia geograficznego nupturientów ilustruje tab. 6 i 6a.

Dla Polonii nowobrytańskiej charakterystyczna jest sezonowość małżeństw, odbiegająca w dużej mierze od tradycji „starego kraju”. W księgach małżeństw nie zanotowano w ogóle ślubów grudniowych, jakie od dawna zawierano w Polsce w związku ze świętami Bożego Narodzenia. W Stanach Zjednoczonych zjawisko to jest zrozumiałe. Sam dzień Bożego Narodzenia

Tab. 6. Pochodzenie geograficzne nupturientów 1895-1920 w liczbach

I Rok	Liczba par						
	II R-R*	III R-A	IV A-A	V R-Am	VI A-Am	VII P-I	VIII I
1895	14	1					
1896	50	2	18				
1897	41		16		P-A 1		
1898	28		10				S 1
1899	32		19				S 2
1900	52	5	20				
1901	37	11	16				
1902	65	14	27				S 1
1903	46	11	34				Am-S 1 S 1
1904	65	7	20				
1905	66	3	21				
1906	69	9	30				
1907	72	1	26		↑	P-R 1	S-A 1
1908	70	2	27	1			
1909	86	1	30	1			
1910	89	11	20	6			
1911	89	8	41	5			
1912	91	4	31	6			
1913	150	6	17	2			
1914	107	11	15	7	2		S 1
1915	110	12	21	3	1	P-R 1	Am-Am 1
1916	123	9	30	7	2		
1917	61	9	18	4	1		Am-Am 2
1918	26	7	7	2	2		Am-Am 2
1919	55	9	11	13	6	P-Am 1	Am-Am 4
1920	37	7	8	18			Am-Am 4
Razem	1731	160	533	75	15	4	21

*R – Polak z zaboru rosyjskiego, A – Polak z zaboru austriackiego, P – Polak z zaboru pruskiego, Am – Polak urodzony w Ameryce, S – Słowak, I – inni.

Tab. 6a. Pochodzenie geograficzne nupturientów w procentach

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1895-1900	69,55	2,56	28,21	–	–	0,32	0,96
1901-1905	62,56	10,31	29,82	–	–	–	0,67
1906-1910	69,68	4,33	24,01	1,44	0,18	0,18	0,18
1911-1915	73,69	5,50	16,78	3,22	0,40	0,13	0,27
1916-1920	62,14	8,44	15,23	8,85	2,26	0,41	2,67

jest wprawdzie dniem wolnym od pracy w ustawodawstwie państwowym, ale w prawie kościelnym ten dzień należy jeszcze do czasu „zakazanego”. Drugi natomiast dzień świąteczny, św. Szczepana, kiedy to w Polsce zawiera

się wiele małżeństw, w Stanach Zjednoczonych jest dniem pracy. Dlatego zapewne śluby przenoszono na styczeń lub też odbywały się jeszcze w listopadzie. Zagadnienie sezonowości małżeństw prezentuje tab. 7 i 7 a.

Tab. 7. Sezonowość małżeństw w latach 1895-1920

Rok	Miesiące												Razem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1895	-	-	-	-	-	-	-	-	6	7	8	-	21
1896	11	9	-	2	10	5	6	5	5	10	7	-	70
1897	6	8	-	-	10	3	6	3	5	6	11	-	58
1898	3	5	-	-	6	2	4	7	8	2	3	-	40
1899	11	-	-	3	10	-	5	8	5	9	-	-	51
1900	13	12	-	-	8	2	10	9	6	7	10	-	77
1901	9	4	-	2	7	4	15	9	2	7	5	-	64
1902	18	8	-	7	15	5	7	9	11	14	13	-	107
1903	11	19	-	-	11	12	6	7	10	7	10	-	93
1904	9	13	-	3	7	3	9	9	9	16	14	-	92
1905	15	13	2	-	6	12	7	10	9	9	6	-	89
1906	6	16	-	-	15	15	11	7	8	20	10	-	108
1907	14	6	-	11	15	6	7	11	15	7	10	-	102
1908	14	17	4	-	2	16	14	13	6	3	11	-	100
1909	10	25	-	-	11	4	17	15	11	11	14	-	118
1910	16	21	-	8	20	6	10	13	13	9	10	-	126
1911	13	28	-	-	19	11	22	13	5	18	14	-	143
1912	18	19	-	3	12	10	15	13	16	14	12	-	132
1913	35	8	-	19	17	15	19	13	22	13	14	-	175
1914	17	26	-	2	19	15	13	15	8	17	11	-	143
1915	16	22	-	4	25	6	18	13	15	12	18	-	149
1916	8	30	7	-	16	24	7	30	13	16	20	-	171
1917	22	20	-	1	18	7	4	4	2	7	10	-	95
1918	5	8	-	4	4	2	4	4	5	3	7	-	46
1919	8	11	3	-	10	17	6	7	11	11	15	-	99
1920	9	6	-	2	7	9	6	6	3	13	13	-	74
Razem	317	354	16	71	300	211	248	253	229	268	276	-	2543

Tab. 7a. Sezonowość małżeństw w latach 1896-1920 w procentach

Lata	Miesiące											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1896-1900	14,86	11,49	-	1,69	14,86	4,05	10,47	10,81	9,80	11,49	10,47	-
1901-1905	11,69	12,81	0,45	2,7	10,34	8,09	9,89	9,89	9,21	11,91	10,79	-
1906-1910	10,83	15,34	0,72	3,43	11,37	8,48	10,65	10,65	9,57	9,03	9,93	-
1911-1915	13,34	13,88	-	3,77	12,40	7,68	11,73	9,03	8,89	9,97	9,30	-
1916-1920	10,72	15,46	2,06	1,44	11,34	12,16	5,57	10,52	7,01	10,31	13,40	-

Tabela powyższa wskazuje, że wśród Polonii nowobrytańskiej największą popularnością cieszyły się śluby zawierane w okresie karnawału, tj. w styczniu (12,46%), w lutym (13,91%) i w maju (11,79%). Dla polskiego

badacza ze „starego kraju” tak wysoka popularność ślubów majowych jest prawdziwym zaskoczeniem, jako że w Polsce przyjęła się praktyka, iż w maju śluby za zawierane tylko w wyjątkowych wypadkach. Niewielki odsetek ślubów marcowych jest zrozumiały (0,63%), gdy weźmiemy pod uwagę przepisy prawa kanonicznego o „czasie zakazanym”. W przeciwieństwie do praktyki w Polsce jest rzeczą również zaskakującą mała liczba ślubów kwietniowych w związku ze świętami wielkanocnymi. W ogólnym szacunku tylko 2,79% ślubów odbyło się w kwietniu, przy czym w ciągu 12 lat (w ramach omawianego 25-lecia) nie zawarto w kwietniu ani jednego małżeństwa. To prawda, że według prawa kanonicznego pierwszy dzień świąt wielkanocnych należy do „dni zakazanych”, a drugi dzień świąt jest dniem pracy w Stanach Zjednoczonych, jednak do dyspozycji nupturientów pozostawały niedziele kwietnia. Wynika z tego, że śluby kwietniowe w New Britain nie były popularne. Ogólnie biorąc, Polacy w New Britain najczęściej zawierali małżeństwa w listopadzie (10,81%), październiku (10,53%), sierpniu (9,94%) i lipcu (9,74%).

Niestety, na podstawie ksiąg małżeństw nie da się nic powiedzieć o wieku nupturientów, jako że ks. L. Bójnowski bardzo rzadko odnotowywał wiek nowożeńców, a także o częstotliwości powtórnych związków małżeńskich (małżeństwa wdów i wdowców), jako że w czasie kwerendy problemu tego nie odnotowywano.

Trzecią grupę ksiąg w archiwum parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain stanowiły księgi urodzonych i ochrzczonych. Z lat 1895-1920 zachowało się 16 olbrzymich woluminów, oprawnych w płótno i zaopatrzonych w indeks alfabetyczny osób przy końcu prawie każdego woluminu. Księgi te spisane zostały w języku łacińskim, chociaż mają tytuły i łacińskie, i angielskie. Rubryki tych ksiąg zawierają: nazwisko i imię dziecka, data urodzenia i chrztu, imię i nazwisko ojca dziecka, imię i nazwisko panieńskie matki, parafię i kraj pochodzenia rodziców (np. Chojnowo in Polonia), imię i nazwisko rodziców chrzestnych oraz kapłana udzielającego chrztu.

Księgi te dostarczają niezwykle cennych informacji odnośnie do przyrostu naturalnego Polonii nowobrytańskiej. Należy bowiem zaznaczyć, że przeszło dwukrotny wzrost społeczności polonijnej w New Britain był spowodowany nie tyle nasilającą się imigracją z Polski (do 1914 r.), ile dużym przyrostem naturalnym. Do New Britain przyjeżdżali z Polski ludzie młodzi i przeważnie samotni, którzy zakładali rodziny dopiero w nowej ojczyźnie. Wskazywał na to roczny, bardzo wysoki, procent ludzi zawierających małżeństwa. Ponadto wśród tych młodych rodzin była też nadzwyczaj wysoka dzietność. Zagadnienie to ilustruje statystyka urodzonych w New Britain dzieci według płci z lat 1895-1920¹³, przedstawiona w tab. 8.

Tab. 8. Urodzeni w parafii Najśw. Serca Jezusowego w latach 1895-1920

Rok	Chłopcy	Dziewczęta	Razem	Rok	Chłopcy	Dziewczęta	Razem
1895	33	33	66	1908	177	180	357
1896	56	57	113	1909	198	188	386
1897	56	56	112	1910	251	209	460
1898	75	56	131	1911	217	220	437
1899	62	50	112	1912	222	247	469
1900	83	74	157	1913	281	241	522
1901	110	74	184	1914	315	269	584
1902	121	99	220	1915	290	283	573
1903	121	121	242	1916	370	308	678
1904	135	138	273	1917	390	358	748
1905	168	153	321	1918	383	352	735
1906	154	166	320	1919	305	312	617
1906	154	166	320	1919	305	312	617
1907	196	188	384	1920	270	298	568
				Ogółem	5039	4730	9769

W ciągu 25 lat istnienia parafii urodziło się tam 9769 dzieci. Jest to liczba bardzo duża, przeciętnie bowiem w ciągu jednego roku rodziło się 391 dzieci w społeczności ok. 6 tys. parafian. Przeciętnie też na ok. 1000 parafian rodziło się 65 dzieci. Jest to wskaźnik bardzo wysoki, świadczący o wielkiej sile witalnej polskich imigrantów. Apogeum urodzeń przypadło na 1917 r., kiedy parafia – według spisu ludności ks. L. Bójnowskiego – liczyła 9750 osób. Urodziło się wówczas 748 dzieci, co stanowiło 76,72%. Ta ogromna liczba urodzeń stanie się jeszcze bardziej oczywista, gdy uprzytomnimy sobie, że w 1916 r. w parafii polskiej w New Britain mieszkało 2010 rodzin. Jedno zatem dziecko nowo urodzone przypadało na 2,69 rodziny. Ten niezwykle wysoki współczynnik rodności załamał się w 1919 r. w następstwie spadku liczby nowo zawieranych małżeństw. Zresztą zahamowania wzrostu liczby małżeństw i urodzeń zostało spowodowane zarówno przerwą w imigracji Polaków do New Britain, jak też odejściem kilkuset młodych mężczyzn do służby wojskowej w związku z przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do wojny światowej.

W omawianych 25 latach urodziło się 5039 (51,58%) chłopców na 4730 (48,42%) dziewczynek. W zestawach pięcioletnich proporcje te przedstawiały się następująco (tabela nr 9):

¹³ APSJ. *Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu New Britain, Conn. dioecesis Hartfordiensis (Baptismal Records)* t. 1 (1895-1902) s. 27+255; t. 2 (1902-1906) s. 252; t. 3 (1906-1910) s. 376; t. 4. p. 1 (1910-1912) s. 1-468, p. 2 (1912-1914) s. 469-999; t. 5 p. 1 (1914-1916) s. 1-420; t. 5 p. 2 (1916-1917) s. 421-996; t. 6 pars 1 (1917-1918) s. 1-420; t. 6 p. 2 (1918-1920).

Tab. 9. Liczba urodzin chłopców i dziewcząt w latach 1895-1920

Lata	Chłopcy		Dziewczęta	
	liczba	%	liczba	%
1896-1900	332	53,12	293	46,88
1901-1905	655	52,82	585	47,18
1906-1910	976	51,18	931	48,82
1911-1915	1340	52,16	1229	47,84
1916-1920	1748	51,31	1630	48,69

Najwięcej zatem chłopców rodziło się w latach 1896-1900, kiedy to na 107 chłopców przypadało 100 dziewcząt. Najniższy odsetek chłopców w stosunku do dziewcząt kształtował się w latach 1906-1910, kiedy to na 105 chłopców przypadało 100 dziewcząt.

Zgodnie z przejawami demografii naturalnej i koncentracją ślubów w lutym, styczniu i maju, większość dzieci rodziła się w październiku, listopadzie,

Tab. 10. Sezonowość urodzeń w parafii Najśw. Serca Jezusowego w 1895-1920 w liczbach

Rok	Miesiące											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1895	3	10	4	6	2	10	3	2	3	5	6	12
1896	8	9	9	11	13	13	10	10	7	9	6	8
1897	11	10	7	12	8	7	18	7	11	4	6	11
1898	13	10	14	19	5	2	9	10	7	15	16	11
1899	8	8	8	11	9	12	7	12	6	7	8	16
1900	11	16	15	11	12	13	12	9	13	16	16	13
1901	21	11	20	10	15	11	20	8	14	14	17	23
1902	20	14	17	10	16	12	22	19	25	22	18	25
1903	17	19	20	23	15	24	23	22	16	19	19	25
1904	23	18	27	20	20	29	18	22	20	22	25	29
1905	24	18	20	14	32	25	32	32	28	30	30	36
1906	26	33	20	29	36	21	36	23	25	20	28	23
1907	32	33	35	35	25	24	33	44	28	27	31	37
1908	37	32	37	28	25	26	28	31	22	25	28	38
1909	42	31	36	20	27	25	33	33	37	41	33	28
1910	37	24	45	34	44	46	46	26	45	49	40	22
1911	31	31	27	27	29	40	34	42	45	47	49	35
1912	36	34	32	36	37	41	49	45	45	41	36	37
1913	48	37	59	40	33	52	39	37	38	53	45	41
1914	53	37	54	51	56	40	41	62	47	46	64	33
1915	41	51	47	34	44	44	44	47	56	50	58	57
1916	60	57	61	43	68	53	51	55	46	55	57	72
1917	74	57	54	69	57	54	60	71	71	61	66	54
1918	68	65	74	72	40	44	73	61	51	76	52	59
1919	48	61	44	44	44	38	29	40	65	76	64	64
1920	44	59	58	38	41	57	39	49	43	53	39	48
Razem	836	785	844	747	753	763	809	819	814	883	857	857

grudniu i marcu. W tych czterech miesiącach urodziło się 35,22% dzieci. Trzeba jednak zauważyć, że różnice co do liczby dzieci urodzonych w poszczególnych miesiącach nie były zbyt wielkie. Najwięcej dzieci rodziło się w październiku (9,04%), a najmniej w kwietniu (7,65%). Zagadnienie to ilustrować tab. 10 i 10a.

Tab. 10a. Sezonowość urodzeń w parafii Najśw. Serca Jezusowego w latach 1895-1920 w procentach

Lata	Miesiące											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1895-1900	7,81	9,12	8,25	10,13	7,09	8,25	8,54	7,24	6,80	8,10	8,39	10,27
1901-1905	8,47	6,45	8,39	6,21	7,90	8,15	9,27	8,31	8,31	8,79	8,79	11,13
1906-1910	9,13	8,03	9,08	7,66	8,24	7,45	9,24	8,24	8,24	8,50	8,40	7,77
1911-1915	8,09	7,35	8,47	7,27	7,70	8,39	8,01	9,01	8,94	9,75	7,85	7,85
1916-1920	8,79	8,94	8,70	7,95	7,48	7,36	7,54	8,25	8,31	9,60	8,31	8,88

W ciągu 25 lat urodziło się 78 par bliźniaków, w większości chłopców, co stanowiło 1,6% wszystkich dzieci. Niski był również odsetek dzieci nieślubnych. W ciągu 25 lat urodziło się ich tylko 57, co stanowiło zaledwie 0,58%. Przy demografii naturalnej, gdy nie ma mowy o przerywaniu ciąży, ma to również poważną wymowę w zakresie życia moralnego Polonii nowobrytyjskiej. Liczba chrztów ludzi dojrzałych, najczęściej z okazji konwersji jednej ze stron przy małżeństwach, wynosiła tylko 9. W kilku wypadkach dotyczyło to wyznawców Polskiego Kościoła Narodowego.

Tab. 11. Niektóre kategorie ochrzczonych w parafii Najśw. Serca Jezusowego w latach 1895-1920

Lata	Pary bliźniąt		Dzieci nieślubne		Nowo nawróceni	
	liczba	%	liczba	%	Liczba	%
1895-1900	4	0,58	13	1,88	2	0,29
1901-1905	6	0,48	10	0,81	6	0,48
1906-1910	15	0,79	8	0,42	—	—
1911-1915	20	0,77	16	0,62	1	0,04
1916-1920	33	0,99	10	0,30	—	—
Razem	78		57		9	

Należy tu podkreślić niezwykłą rzetelność ks. L. Bójnowskiego w rejestracji urodzonych. Księgi metrykalne uwzględniają noworodki wszystkie, również nieżywe lub te, które po kilku godzinach umierały. Często dzieci przedwcześnie zmarłe bez chrztu lub tylko ochrzczone z wody wpisywał ks. Bójnowski do ksiąg z imieniem „Ewa” lub „Adam”.

Z powodu wysokiej śmiertelności dzieci niezwykła rozrodność polskich rodzin nie miała dużego wpływu na wzrost liczebny Polonii nowobrytyjskiej. Niestety, do 1912 r. w parafii Najśw. Serca Jezusowego nie prowadzono ksiąg zmarłych, ponieważ parafia nie miała własnego cmentarza. Zmarłych

przed 1912 r. rejestrowano w tych parafiach w New Britain, na których cmentarzach grzebano imigrantów polskich. Metryki zmarłych w latach 1912-1920 spisane są w jednym tomie, oprawionym i zaopatrzonym przy końcu w alfabetyczny indeks osób. Ksiądz L. Bójnowski spisywał je również w języku łacińskim. Obejmują one następujące rubryki: data zgonu i pogrzebu, imię i nazwisko zmarłego, adres zamieszkania, wiek (liczba lat, a nie data urodzenia), imię i nazwisko księdza dokonującego pogrzebania, a nadto uwagi dotyczące miejsca zmarłego na cmentarzu. Księgi te zaczął prowadzić ks. Bójnowski od września 1912 r. Zestawienie statystyczne zmarłych z lat 1912-1920 ilustruje tab. 12¹⁴ i 12a.

Tab. 12. Wiek zmarłych w parafii Najśw. Serca Jezusowego w latach 1912-1920 (w liczbach).

Rok	Kategorie wieku									Razem	M	K
	0-1	1-5	5-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70			
1912	19 (5)*	4	3	2	3	5	2	2	–	40	27	13
1913	85 (8)	17	5	4	14	8	6	4	1	144	75	69
1914	84 (12)	20	7	1	10	6	3	1	2	134	71	63
1915	80 (21)	20	4	1	7	4	4	2	2	124	80	44
1916	125 (18)	19	–	6	8	13	6	3	4	184	97	87
1917	106 (11)	18	3	4	20	13	15	6	2	187	114	73
1918	138 (23)	33	8	29	31	24	15	5	1	284	144	140
1919	102 (20)	15	3	6	8	10	9	1	2	156	69	87
1920	85 (10)	33	4	1	6	8	8	5	–	150	77	73
Razem	824(128)	179	37	54	107	91	68	29	14	1403	754	649

*W nawiasie podano liczbę dzieci nie ochrzczonych

Tab. 12a. Wiek zmarłych w parafii Najśw. Serca Jezusowego 1912-1920 (w procentach)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1912-1914	59,12 (7,86)	16,04	4,72	2,20	8,49	5,97	3,46	2,20	0,94	54,40	45,60
1915-1917	62,83 (10,10)	11,52	1,41	2,22	7,07	6,06	5,05	2,22	1,62	58,79	41,21
1918-1920	55,08 (8,98)	13,73	2,54	6,10	7,63	7,12	5,42	1,86	0,51	49,15	50,85

*W nawiasie podano liczbę dzieci nie ochrzczonych

W latach 1912-1920 zmarło 1413 parafian, a właściwie tylu ich pogrzebano na cmentarzu parafialnym. Olbrzymia większość to dzieci, które urodziły się nieżywe, zmarły w dniu urodzenia bez chrztu lub ochrzczone z wody (9,06%), zmarły do 1 roku życia (49,26%) i zmarły do 5 roku życia (12,67%). Z danych tych wynika, że do 5 roku życia umierało 70,99% parafian. Ten bardzo wysoki współczynnik śmiertelności świadczył o ciężkich warunkach materialnych i zdrowotnych imigranckich rodzin polskich. Na ogólną liczbę 1413 zmarłych tylko 14 osób przekroczyło 60 rok życia, co stanowi zaledwie

¹⁴ APSJ. Cemetery Records 9 IX 1912 – 28 XII 1933 k. 1 nn.

1% ogółu zmarłych w tym okresie. Największy odsetek zmarłych dzieci przypada na lata 1916-1918. Na 2161 urodzonych w tym czasie dzieci zmarło (do 5 roku życia) 449, czyli 20,77%. W latach 1913-1920 urodziło się 5026 dzieci, a do 5 roku życia zmarło 1003 dzieci, co stanowiło prawie 20%.

A jak przedstawiał się przyrost naturalny Polonii nowobrytańskiej? Ponieważ dopiero od 1912 r. posiadamy pełne dane na temat urodzonych, zmarłych i ogólnej liczby parafian, dlatego dopiero od tego roku, a faktycznie od 1913 r., możemy rozpatrywać zagadnienie. Ilustruje je załączona niżej tab. 13.

Tab. 13. Przyrost naturalny w parafii Najśw. Serca Jezusowego w latach 1914-1920

Rok.	Liczba wiernych	Liczba urodzeń	Liczba zgonów	Przyrost naturalny	
				liczba	%
1914	7850	584	134	450	57,32
1915	8135	573	124	449	55,19
1916	10251	678	184	494	48,19
1917	9750	748	187	561	57,54
1918	9821	735	284	451	45,92
1919	8895	617	156	461	51,83
1920	8921	568	150	418	46,86

Na fakt zmniejszania się liczebności Polonii nowobrytańskiej zwracano uwagę już poprzednio i wskazywano pewne przyczyny tego zjawiska. Warto tu zaakcentować, że przyrost naturalny był najwyższy w 1914 r., ale był to też ostatni rok imigracji Polaków do New Britain. Wybuch I wojny światowej zahamował wieloletnią imigrację ze „starego kraju”. Najniższy przyrost naturalny przypadł na r. 1918 r, kiedy to Stany Zjednoczone prawie od roku były zaangażowane w I wojnę światową.

FROM THE VITAL STATISTICS OF POLISH POPULATION
IN THE PARISH OF THE HOLY HEART OF JESUS
IN NEW BRITAIN, CONN. IN THE YEARS 1895-1920

Summary

The paper has been prepared on the basis of parish registers in the parish of the Holy Heart of Jesus in New Britain, Conn. The registers kept since 1909 proved to be very valuable for the study. On the basis of those registers the material concerning the number of Polish population in New Britain, Conn. (table 1), the number of children in the families (table 2, 3) and the number of adults (table 4) has been gathered. The registers of marriages helped to compute the number of Polish married couples (table 5) and to find out the places of origin in Poland of the spouses (table 6) as well as to define the marring seasons (table 7). On the

basis of registers of births and baptisms the number and sex of babies have been calculated (table 8) as well as the child-bearing seasons (table 10), twin births, illegitimate births and also baptisms of adults (table 11). On the basis of the register of deaths, preserved since 1912, the number and age of the dead and also the birth-rate of the Polish population in New Britain, Conn. (table 13) have been computed.